

TIHANYI NEMZETI PARK?

KLEBELSBERG GRÓF kultuszminiszter kedvenc gondolata volt, hogy a tihanyi félszigetet a maga egészében Nemzeti Parkká, vagyis védett területté, ú. n. rezervátummá tegye. A félszigeten található valóban becses természeti ritkaságok és az inkább művelődéstörténeti, mint művészeti értéket képviselő műemlékek megóvását csak ezúton gondolta biztosíthatónak. Ennek az eszmének megvalósítására már a kezdő lépéseket is megtette, amint ezt néhai Entz Géza szemlének hasábjain közölt cikkében olvashattuk.¹

Néhány évvel utóbb Iklódy-Szabó János, a Balatoni Egyesületek Szövetségének elnöke, a nemzeti park-fogalom merész kiterjesztésével már nemcsak Tihanyt, hanem az egész Balatonvidéket, a vízszegélytől 3 km körzetben kívánta nemzeti parkká nyilváníttatni. Ez az elgondolás sem jutott túl a balatonvidéki lapok hasábjain és a társadalmi egyesületek s vendégforgalmi érdekeltségek zöldasztal melletti tanácskozásain.

1942 nyarán Cholnoky Jenő újra felelevenítette Klebelsberg gondolatát az egész tihanyi félszigetnek nemzeti parkká nyilvánításáról. A Magyar Földrajzi Társaság Balaton-Bizottsága ez ügyben Füreden értekezletet tartott, amelyen számos hozzászólás hangzott el nemcsak tudósok, szakemberek, hanem a birtokos tihanyi apátság és a helyi közigazgatás, valamint az idegenforgalom képviselői részéről is. Cholnoky felhívta az ügy iránt érdeklődőket, hogy javaslataikat, a megvalósítást elősegítő gondolataikat hozzá mint a bizottság elnökéhez és a Balatoni Szemle főszerkesztőjéhez mielőbb eljuttassák. De nemcsak a Balatoni Szemlében és a három Vármegye hetilapjaiban, hanem fővárosi folyóiratokban is számos hozzászólás jelent meg és az 1935: XV. t.-c. értelmében megalakult Országos Természetvédelmi Tanács is több ülésében foglalkozott az üggyel. Ez a szakemberekből álló tanácsadó testület hivatása értelmében javaslatot dolgoz ki és terjeszt a kormány elé, amely a pénzügyi és gazdasági lehetőségek mérlegelése után, rendeleti úton — amint hírlik — már a közel jövőben fog intézkedni.

A tihanyi nemzeti park kérdése immár országos üggyé vált és — mint ilyen — tudományos, szociális, gazdasági és művelődéspolitikai vonatkozásai miatt szemlének olvasói érdeklődésére is számot tarthat. Az alábbiakban igyekezni fogunk elsősorban a nemzeti park fogalmát, melynek tartalma a hozzászólások özönében eléggé összekuszálódott, néhány külföldi példán megvilágítani, azután a magyar természetvédelmi törekvések sorsát, idáig való fontosabb eredményeit vázoljuk fel, evvel kapcsolatban röviden ismertetjük a balatoni táj védelmére irányuló országos mozgalmakat, végül reámutatunk a tihanyi nemzeti park-gondolatnak összefüggéseire a balatoni kultúra fejlesztését és a vendégforgalom elevenítését célzó tevékenységgel.

1. A nemzeti parkok létesítése külföldön, főleg az Egyesült Államokban immár hét évtized óta, minden népréteget érdeklő közügy. A művelődés haladásával, a föld kincseinek gazdasági kihasználásával az ősi mivoltukban és eredeti környezetükben fennmaradt természeti képződmények mind szűkebb térre szorultak. A gazdasági szükségletek kielégítésére irányuló tevékenységben az emberek általában kíméletlenül bántak a természeti szépségekkel: ezért a tudományos kutatásra és oktatásra, valamint az ember gyönyörködtesére egyaránt alkalmas természeti kincseknek eredeti állapotukban való megőrzése mindinkább előtérbenyomuló szükségletként jelentkezett. Társadalmi mozgalmak és kormányintézkedések kezdtek gondoskodnia természeti emlékeknek éppúgy, mint a műemlékeknek hatékony védelem alá helyezéséről, ezeknek a gazdasági munka és emberi letelepedés köréből való kirekesztéséről.

¹ Tihany és a természetvédelem. Magyar Szemle, 1940.

Az U. S. A. már 1872-ben kongresszusi határozattal nemzeti parkká nyilvánította a Yellowstone (sárgabérc) környékét, 8671 km² területtel. Egy harmadrésszel nagyobb ez, mint egész Somogy megye. Mély völgy-szurdokok (canonok), vízesések, gejzírek, kialudt vulkánok, megkövesedett óriásfák a legismertebb nevezetességei. Célját, egyszersmind valamennyi e névre igényt tartó nemzeti park rendeltetését tömören fejezi ki a park bejáratának felírása: „For the benefit and enjoyment of the people.“ (A nép javára és gyönyörűségére.)¹ Az 1890-ben alapított kaliforniai Yosemite-völgy, 2837 km² (kb. egész Tolna megye), Sequoia gigantea óriásfákkal, égbenyúló sziklákkal, mély vízesésekkel. Ennek a nemzeti parknak kiterjesztéséhez Rockefeller közel kétmillió dollár adománnyal járult hozzá. Az U. S. A. nemzeti parkjainak száma ma már jóval húsz felett van. Ez óriási területeken földet művelni, legeltetni, vadászni, fát, cserjét, virágot bántani nem szabad; megközelítésük, a természet zavartalanul bontakozó életének szemlélése, tanulmányozása engedélyhez van kötve. A nemzeti parkokon kívül az 1906. évi törvény nemzeti emlékeket (National Monuments) is létesített. Ezek négy csoportra oszthatók: prehisztórikus, történeti, geológiai (sziklák, barlangok, ásatag állatok) és biológiai (fák, egyéb növények és állatok) emlékekre. Ilyen ezidőszerint 60-nál több van az U. S. A. területén. Harmadik fajtája a természetvédelemnek: a vadvédő területek (Game Preserves), vagyis ritkább vadonélő állatok, főleg madarak védelme, hogy bántatlanul szaporodhassanak és életmódjukat könnyen tanulmányozni lehessen. Nemcsak az U. S. A. államszövetség, hanem a kötelékébe tartozó államok is létesítettek ú. n. State Park-okat, részint önkéntes adakozásból, részint az adójövedelmekből. Főleg a keleti államok látták ennek szükségét, mert a nagy nemzeti parkok mind a Mississippitől nyugatra fekszenek. A keleti nagy ipari központokban összezsúfoltan, lázas hajszában élő lakosság nyáron sokat szenved a melegtől s valósággal életszükséggé vált számára a természet tiszta levegője, a szép tájék, az erdők hűse és békéje, ahol szegény és gazdag egyformán üdülést talál. Régebben a cityk népe megelegetett a városligetekkel, de újabban a szabad természetben való táborozásra (camping) alkalmas nagy állami parkokban találja meg a városi lakosság igazi felfrissülését. Így érthető, hogy 1935-ben már 31 államnak voltak State Park-jai s ezek létesítésében az államok közt vetélkedés folyik. A harci kiáltás így hangzik: „A state park wherever nature smiles, a motor camp every hundred miles.“

Angliában az 1896-ban alakult „National Trust for Places of Historic Interest or Natural Beauty“ gondoskodik leginkább a természeti tájak védelméről. „Anglia — mondja az egyesület programja — azok nélkül a szép tájak és történetileg érdekes helyek nélkül, amelyeket a rohanó modem élet állandó pusztulással fenyeget, szegényebb ország lenne és kevésbé tudná megóvni azoknak a fiainak hazájuk iránti vonalmát, akik a földkerekség messze tájait kolonizálják.“ Sikeres mozgalmakat indított és törvényhozási segítséget kapott olyan kőbányák nyitása, völgyzárógátak építése és vaspályák vezetése ellen, amelyek valamely vidék tájképi szépségét ronthatnák. Ha másképp nem lehetett, akkor az egyesület nagy birtokokat vásárolt meg, hogy a rajtuk lévő táji szépségeket megóvhassa.

Franciaországban már régóta működik a „Société pour la protection des paysages de France“, 1906 óta pedig külön törvény gondoskodik a természeti táj védelméről (l'oi organisant la protection des sites et monuments naturels de caractère artistique). Hollandiában, ebben a sűrűn lakott, régi kultúrájú országban főleg madár-rezervációk létesültek.

Németországban nagy irodalma van a Naturschutz-nak és Naturdenkmalpflege-nek. Poroszországban 1907-ben szentesítették a helységek és kiváló tájak képének elrontása ellen hozott törvényt. A Rheinland nagy városai (Köln, Bonn) hatalmas összegekkel járultak a Siebengebirge „Verschönerungsvereine“-jének mozgalmához, hogy a Rajna-vidék leg-

¹ Az U. S. A. nemzeti és állami parkjainak kérdésével, főleg közigazgatási szempontból hosszú idő óta foglalkozik báró Weissenbach Iván, Somogy megye ny. főjegyzője, aki adatait közvetlenül a washingtoni National Park Service és az egyes államok erdő- és parkhivatalainak neki megküldött évi jelentéseiből meríti. Magyar és német folyóiratokban megjelent nagyszámú tanulmánya közül mint különösen tanulságosakat kiemeljük: Az Egy. All. Nemzeti Parkjai és igazgatásuk. Kaposvár, 1931., továbbá: Állami parkok az Egy. All.-ban. Városi Szemle, 1935.

szébb tájait a beépítéstől és gazdasági kihasználástól mentesítsék. Az allensteini tóvidéken a kincstár egy egész szigetet megvásárolt, ahol a vízimadarak sok fajtája székel és ahová a költés ideje alatt az erdészeti alkalmazottakon kívül más senkit sem eresztenek. 1921-ben létesült a legnagyobb (170 km²) „természetvédelmi park“ a Német-birodalom területén, a „Lüneburger Heide“ az Elbe és Weser közt. Az egész hullámos területet hanga (Erica) és erdei fenyő borítja s mindössze 600 lélek lakik rajta.

Svájcban a „Bund für Naturschutz“ már a múlt század vége óta működik és az ottani természetkutatótársasággal karöltve 1912-ben társadalmi úton létesített egy közel 100 km² térfogatú nemzeti parkot az Unterengadinban. Svédországban a sarkutazó Nordenskjöld már 1880-ban tett kimerítő javaslatot *nemzeti* parkok (Riksparker) létesítésére az északi lakatlan tartományokban, „hol az erdők, mezők és tavak érintetlenül maradjanak, ahol tiltva legyen a fadöntés, bokorirtás, kaszálás és ahol a tisztára káros állatokon kívül a többit ne érje soha vadász golyója“.

2. Magyarországon a természetvédelem gondolata már másfélévszázad előtt felvillan — a szépirodalomban. Csokonai egy 1790-ben írt dialógusában a bagoly és kócsag közt az utóbbi panaszkodik, hogy a szegény kócsagoknak azért kell kipusztulniok, mert némely emberek abban vélik kifejezésre juttatni a hazafiságukat, hogy minél nagyobb kócsagtollcsomót tűznek a kalapjuk mellé. (Idézi Schenk Jakab Madármenhelyek dmű tanulmánya.) Széchenyi István a „Pesti por és sár“ című könyvében angol példákra hivatkozva emel szót a százados lombos fák érdekében. „Mennyivel szebb a szabadság — írja — s jutalmazottabb a honszeretet bájtelvi virányok, mint rideg homokbuckák közt, ahol... a táj rideg és elmúlhatatlan enyészetnek viseli halovány színét.“ „Most még nem késő meggondolni, hogy... ledöntvén a százados csert, csak századok adhatják azt ismét tökéletes épségben vissza.“

Ezután közel négy évtizedig számottevő megnyilatkozásról nincs tudomásunk, amely a természeti tájak és ritkaságok megóvását célozná. Az 1879. évi erdőtörvény az első törvényhozási intézkedés, amely a véderdőről szóló fejezetében némi szolgálatot tesz a természetvédelem ügyének. 1880-ban, Nordenskjöld fellépésével egyidőben, Szontágh Tamás geológus, a Magyar Orvosok és Természetvizsgálók vándorgyűlésén már egyenesen a természeti kincsek megóvására és gondozására hívta fel a figyelmet. Az 1883. évi vadászati törvény a nemesvadak és az éneklőmadarak védelmét büntető szankciókkal segíti elő. A madárvédelemnek egyébként Herman Ottó volt nálunk az első apostola. Világraszóló magyar siker volt az általa megrendezett 1891. évi budapesti nemzetközi madártani kongresszus. Ennek hatása alatt létesítette Csáky Albin kultuszminiszter a Magyar Ornitológiai Központot (1893). Darányi Ignác 1900-ban rendeletileg utasítja az illetékes hivatalokat az Erzsébet-fák s általában minden olyan fapéldány és facsoport megvédésére, amelyhez valamilyen történelmi emlék fűződik, vagy amely magas koránál és rendkívüli nagyságánál fogva kiválik és a táj szépségét emeli. Sok eredménye azonban nem volt e rendelkezésnek, mert törvényes szankciója hiányzott és nemcsak az ország, hanem még az állami birtokok területén levő természeti emlékek összeírásáról sem gondoskodott. Herman Ottó a madárvédelmen kívül a barlangok feltárásával s ezek művelődéstörténeti jelentőségének dokumentálásával (Szeleta-barlang, 1906) is emlékezetes munkát végzett a természetvédelem terén. Az ő ösztönzésének köszönhető Apponyi Albert kultuszminiszter 1906. évi intézkedése is, mellyel amerikai mintára a madarak és a fák napját a hazai népiskolákban életbe léptette.

Ezidőben kezdődik a magyar apostolnak, Kaán Károly erdőmérnöknek, a későbbi államtitkárnak munkássága. Első kezdeményezése ez érdemben az Országos Erdészeti Egyesületnek a Természetudományi Társulattal karöltve a kormányhoz intézett felterjesztése volt egyes hazai őserdőrészek fenntartása érdekében. Darányi Ignác megbízásából megírta „A természeti emlékek fenntartása“ című ismeretterjesztő

füzetét, melyet 1909-ben sok ezer példányban küldtek szét és a törvényhatóságokat kötelezték a fenntartásra érdemes természeti emlékek összeírására.¹ Egyben a miniszter az ország természeti kincseinek fenntartására irányuló tevékenység kormányzati ellátását az erdészeti főosztályba utalta és az egész természetvédelem hivatalos ellátását az erdészeti közegek feladatává tette. Törvénytervezetet is készítettett e célok szolgálatára, de 1910-ben történt távozásával a törvénytervezet előterjesztése lekerült a napirendről. Új lendületet nyert a kérdés az 1913 november havában Bernben tartott nemzetközi természetvédelmi tanácskozás révén, melyen a magyar kormányt Kaán Károly képviselte. Ghillány Imre báró miniszter Poroszország mintájára és a Műemlékek Országos Bizottságához hasonlóan a természetvédelem irányítására is országos bizottságot kívánt létesíteni és a központi igazgatást miniszteri biztosra, Kaán Károlyra akarta ruházni, akinek rendelet értelmében augusztus i-én kellett volna működését megkezdeni. De már a következő napokban megdördültek a világháború ágyúi és jó évtizedre elnémították a magyar természetvédelem harcosai hangját.

1924-ben a földművelésügyi miniszter egy természetvédelmi tanács megalakítása céljából értekezletet hívott egybe, amely egyhangúlag elhatározta, hogy a fennmaradásukban veszélyeztetett természeti emlékeink megóvására természetvédelmi törvény megalkotását egy Országos Természetvédelmi Tanács szervezését sürgős feladatnak tartja. Az ország gazdasági helyzete s az épp akkor megindult pénzügyi „szanalási akció“ azonban a határozat végrehajtását időszerütlenné tette, úgyhogy a természetvédelem szolgálatában kormányzervek helyett néhány évig újra csak a természettudomány, az irodalom és a sajtó munkásai tevékenykedtek. Az Akadémia 1926. évi nagygyűlése megbízást adott Kaán Károlynak előbb említett munkája megírására. Ugyanez évben megalakult a Magyar Barlangkutató Társulat, kevéssel utóbb a Magyar Ornitológiai Szövetség, amely a kipusztulóban lévő nemes madárfajok védelmére megindította a „Kócsag“ című lapot.

De legerősebb lendületet a természeti kincseink oltalmára irányuló mozgalomnak Herczeg Ferencnek 1929-ben a sajtóban és parlamentben, a Badacsony megmentése érdekében indított akciója adott. „Fekete szüret a Badacsonyon“ című vezércikke (Budapesti Hírlap okt. 13) a balatoni táj szépségeinek ihletet szavakat szentelt. „A Badacsony... fenséges és merész vonalaival úgy emelkedik az opál- és gyöngykagyló színekben remegő tó fölé, mint az erő és szépség istenszobrának talapzata...“ Törvényhozási intézkedést sürgetett a szőlőhegynék kőbányászással megindított eléktelenítése meggátlására. „Ha nemzeti érdekből meg kell védeni a történelmi műemléket saját birtokosának értelmetlensége vagy kapzsisága ellen, akkor hogyan szabad eltérni, hogy megsemmisítsék az Úristen remekművét, melynek szépsége közös tulajdona minden magyar embernek!?“ Néhány hét múlva Östör József, 87 képviselőtársa aláírásával, indítványt terjesztett az országgyűlés elé, melyben törvényjavaslatot sürget a Balaton szépségeinek, nevezetesen a Badacsonynak és más hasonló szépségű hegyeknek hatásos megvédéséről. A miniszter válaszában kijelentette, hogy a készülő új erdőtörvényjavaslat külön fejezetben foglalkozik a tv.-mel és ebben felhatalmazást is kér arra, hogy a megalakítandó Tanács révén mindazokat az intézkedéseket megtehesse, amelyek a természeti kincsek védelmére szükségesek. A képviselőhöz a miniszter nyilatkozatát tudomásul véve, egyhangúlag elfogadta Östörék indítványát és, mivel a felsőház rövidesen ugyanígy magáévá tette, az indítvány országos határozattá vált.

¹ Ennek a FM. kiadványsorozatában megjelent füzetnek tartalmát bővebben megvilágítja Kaán főerdőtanácsos 1914-ben kiadott tanulmánya: A természetvédelem és a természeti emlékek fenntartásának kérdéséhez. Az Akadémia megbízásából ugyanő hatalmas díszmunkában (Természetvédelem és a természeti emlékek. 1932, Term.-tud. Társ. kiadása) foglalta össze több évtizedes tanulmányai eredményét. A fentebbi történeti áttekintés legtöbb adatát ebből az értékes munkából válogattuk össze.

A Badacsonyt ugyan nem mentette meg ez az egész társadalomban nagy visszhangot nyert mozgalom a további rombolástól, mert a környező falvaknak jobbra a bányászatból és a bányászokból élő lakossága maga tiltakozott a bazaltfejtőüzem beszüntetése ellen, de a természeti tájak védelmének ügye mégis nagy lépést haladt előbbre a mozgalom által élesztett eszmecsere s a közönségnek egy természetvédelmi törvény időszerűségéről való meggyőzése folytán.

1932-ben jelent meg Kaán Károlynak a Vitéz-díjjal jutalmazott műve, amely többek közt bemutatja a hazánkban rezervációra ajánlatos területeket és természeti emlékeket is. A rezervációk (nemzeti parkok), mint általában a természeti emlékek fogalmát úgy magyarázza, hogy „azok körülhatárolt területének minden gazdasági használat alól mentesnek kell lenni és azokat így kell minden időkre változatlanul fenntartani.“ „A természeti emlék fogalma emberi beavatkozást nem tűr meg.“ A Balaton körül rezervációra ajánlatos területek közé sorozza a Badacsonyon kívül a Szentgyörgy-hegyet, a Kis-Balatont és az egész tihanyi félszigetet. Az egyes magukban álló természeti emlékek közt ismerteti a balatonmelléki tapolcai Tavas-barlangot, a füredi Lóczy-barlangot, az akarattyai szilfát és a badacsonyi Rózsakő melletti diófát. A könyv egyik utolsó fejezete egy hazai természetvédelmi törvény tervezetét is kidolgozza, de csak széles körvonalakban, főleg szervezeti és igazgatási szempontból.

Kaán Károly még megérte élete művének beteljesülését, az 1935: IV. t.c. életbelépését „Az erdőkről és a természetvédelemről“. Nagy ismeretterjesztő könyve, kétségtelen szuggesztív hatása mellett, alkalmas volt ugyan arra, hogy a fogalmakat tisztázza, de szerzőjét vérbeli erdészhez illő természetimádata éppen a rezervációk (nemzeti parkok) kérdésében óhatatlanul túlzásba ragadta. Szemét váltig csak a nemes célra, a csábító külföldi példákra irányozva, nem számolt eléggé a hazai gazdasági adottságokkal s elgondolásai bonyolult jogi és pénzügyi kihatásaival. A törvényjavaslat parlamenti tárgyalása csak fokozta az ő érdemeinek országos megbecsülését, de a vélemények súrlódásából, a turisztikai, szociális, jogi és gazdasági álláspontok mérkőzéséből mégis az a megállapítás szűrődött le és ez érvényesült a törvény végleges szövegezésében is, hogy Magyarországon az aránylag sűrű település, a sok évszázados gazdasági tevékenység már annyira úrrá tette az embert a természetben, hogy itt oly értelemben vett nemzeti parkok létesítéséről, mint a majdnem lakatlan Észak-Svédországban, vagy az erősebb iramban alig száz éve népesülő Egyesült Államokban, végkép le kell mondanunk. A törvényjavaslat előadója, Biedermann Imre báró, kifejtette a plénumban, hogy a bizottsági tárgyaláson szóba került ugyan a tihanyi félsziget egy részének és a Kis-Balatonnak nemzeti parkká nyilvánítása (a Balatoni Társaságnak Vázsonyi képviselő által ismeretett beadványa kapcsán), de „mivel ez a fogalom azt jelenti, hogy az ilyen terület maradjon meg teljes ösrengetegi mivoltában, ahhoz ember kézzel soha ne nyúljon“, — márpedig ilyen területek kisajátítása a kincstárra óriási pénzügyi megterhelést hárítana: a földművelésügyi miniszter (akkoriban Kállay Miklós) ezt semmiképp sem vállalhatta.

A képviselőházi tárgyaláson a természetbarátoknak, nevezetesen a turistáknak — Zsitvay Tiborral élükön — sok lelkes szószólója szállt síkra a természeti kincsek védelméért, a baloldal szónokai egyben erősen kifogásolták a vadászok „privilegiumait“, de még ezek közt sem akadt a magyar nemzeti park-gondolatnak komoly érvekkel felvértezett bajvívója. Éppen baloldaltól kapott ellenben legtöbb elismerést a Csákvár körüli Vértes természetbarát tulajdonosa, Esterházy Móric gróf, akinek gyönyörű erdejében a turisták több mint 30 km-es utat használhatnak. Esterházy szerényen elhárította magától az elismerést, általában hibázta az egyéni érdek túlzott hangoztatását és hivatkozott Bethlen

Istvánnak a Magyar Szemle-vacsorán elhangzott beszédére a személyi kultusz túltengése ellen. Teljesen aláírja — tette hozzá — Szekfű Gyulának a neobarokk lelkiség, a hivalkodás, cifrázkodás, a hatalmon lévők émelyítő tömjenezése ellen írt sorait. Annál több elismerés illeti meg — szerinte — azt a három évtizeden át odaadással végzett szakmunkát, amely a szőnyegen lévő törvényjavaslatot megalkotta; szerzője nevét azonban éppen iránta érzett mély tiszteleténél fogva nem akarja hangoztatni.

Az erdőkről és a természetvédelemről szóló törvény, mely az Országos Természetvédelmi Tanácsot életre hívta, 1935 augusztus i-én lépett hatályba, végrehajtási utasítása azonban csak három évvel utóbb jelent meg. A törvény felsorolja a természetvédelem tárgyait:

a) azok a helyek és a természetnek azok az alakulatai, amelyekhez történelmi esemény emléke vagy hagyomány fűződik, továbbá amelyek műemlékek természeti alapzataul vagy díszül szolgálnak (természeti és történelmi emlékek);

b) a természetnek azok az alakulatai (hegy, barlang, forrás, víz-esés, tó, egyes fák és facsoportok), amelyek tudományos szempontból való különlegességüknél fogva értékesek;

c) olyan tájrészek, sőt egész tájak is, melyek tájképi szépségüknél fogva a természetélvezet, (turistaság, kilátás, tartózkodás) vagy testedzés szempontjából különösen becsesek;

d) a kipusztulás veszélyével szemben oltalomra érdemes, vadon tenyésző állat- és növényfajok és

e) az utóbbiak számára nélkülözhetetlen források és patakok.

A törvény elrendelte a védelem alá vonásra ajánlatos helyek és tájrészek összeírását, de ennek részleteit csak a végrehajtási utasítás szabályozta. Az összeírásba felvett területeknek védetté nyilvánítása kérdésében az Országos Természetvédelmi Tanács javaslatára a földművelésügyi és a kultuszminiszterrel egyetértve dönt. Az utasítás állapította meg a Tanács szervezetének és ügyrendjének részleteit is, úgyhogy ez a testület csak 1939-ben kezdte meg működését. Ügyvezetője Kaán Károly régi munkatársa, Földváry Miksa ny. min. tanácsos, volt kaposvári erdőigazgató, akinek az Erdészeti Lapokban és a Term. Közölnyben már több mint egy évtizede olvassuk a hazai tájak szépségeit feltáró, természeti emlékeink megbecsülésére nevelő tanulmányait.

Az első védett természeti emléket 1939 októberben Debrecen város határában jelölte ki a kormány, főleg Soó Rezső botanikus és Nagy Jenő ornitológus ösztönzésére. Egész térfogata 92 kat. hold, ebből a Nagyerdőre esik 54 kat. hold. A második természeti emlék a szegedi Fehér-tó területének 350 kat. holdnyi része, az ott fészkelő vízimadarak megmentése érdekében. Ez év tavaszáig összesen 78 természetvédelmi terület és egyéb természeti emlék került a Tanács javaslatára törvényes védelem s ennek folytán a királyi erdőigazgatás gondozása, illetve felügyelete alá. Ezek közül balatonmelléki védett területek: a tapolcai Tavasbarlang 4.4 kat. hold területtel és a vörösberényi meg szentgáli 16—16 négyszögöles erdőrészlet a bennelévő forrásokkal. Az ország legnagyobb védett tájéka, már valóságos nemzeti parka legutoljára besorozott Szádelői-völgy (423 kat. hold), amely Gömör és Abaúj megyék határán 3 km. hosszúságban húzódik. E völgyszurdoknak 189 holdnyi részét még a csehszlovák megszállás alatt természetvédelmi területnek jelölték ki és egy turista klub-gondozásába adták. A visszaszerzés után a FM az egész Szádelői-völgyet a kincstár tulajdonában véglegesen megtartotta.

3. A Kaán művében rezervációkul (nemzeti parkokul) ajánlott Kis-Balaton és Tihany ügye tehát még ezideig nem érett meg a döntésre. De nem is látszik valószínűnek, hogy a balatoni tájnak ez a két romantikus részlete a maga egészében védelem alá lenne vonható. Nemcsak birtokjogi és pénzügyi akadályok, hanem gazdaságtörténeti okok is ellene szólnak a nemzeti parkká nyilvánításnak.

A Kis-Balaton a Zalának a Balatonnal való összeömlésénél, e vizek elmocsárosodásából alig több, mint száz év óta alakult. Kétszáz év előtt, Bél Máttyás földiratának szerkesztése idején még tekintélyes víztükröt mutató kiöblösödése volt a nagy tónak; mocsárrá, náddal, sással, súlyommal benőtt süppedékes lápvidékké, a gémeek sok fajának, főleg a kócsagnak alig meg-

közelíthető tanyájává csak a Zalának 1828-ban megkezdett mederszabályozása óta változott. Az „ösmocsár“ elnevezés, amellyel Kaán jellemezte, a történeti földrajz világánál tehát nem alkalmazható reá. De éppen az oknál fogva, hogy a még mindig tartó Zala-szabályozás a Kis-Balaton víztükréit évről évre szűkebb térre — az 50 év előtti közel 4000 kat. holdról ma már alig pár száz holdra — szorítja össze, s éppen mivel a Zala korábban tekervényes, iszapos medrének ellustult vizei immár nem terülhetnek szét az egykor tágas öböl medencéjében, hanem szabályos, mély árokban sebesen futnak le a Balatonba: a Kis-Balaton egy-két emberöltő alatt egészen kivetkőzik régi mocsár-jellegéből és a gémelek vadregényes tanyái éppúgy, mint az orvhalászok vejszészarsás halászhelyei legelőkké és szántókká szelídülnek. A Kis-Balaton nádrengetegében rejtőzködő nemeskócsag-telepet egy félszázad előtt (1891-ben), a budapesti nemzetközi madártani kongresszus alkalmával még elragadtatással szemlélték a külföld híres ornitológusai és nem alap nélkül emlegették a madár-rezervációt, amerikai, norvég és hollandi minta szerint. De az idők nagyot változtak ezóta. A Festeticek és a zalavári apáturak egykor halban-vadban bővelkedő Kis-Balatonját a gazdasági melioráció szolgálatába állított mérnöki munka — mi tagadás benne? — végleg megfosztotta rezervációra alkalmas „ösmocsári“ jellegétől. A Kis-Balaton nem lehet többé nemzeti park, mert a természetbarátoknak ez az ideális célra törő akciója erre a természeti emlékre nézve legalább félszázad évvel megkésett.

Ugyanez mondható, de még több és nyomósabb indokból a tihanyi nemzeti park-gondolat alaposabb, a realitásokkal számoló elbírálása után is. Tihany, az apátság ősi birtoka, a török háborúk és Rákóczi szabadságharca idején erős vár volt, s népe katonai parancsnokság alatt állt. Bél Mátyás az ő most kiadott földiratában már kétszáz év előtt mint a gazdasági önellátás példáját mutatta be: „Ezen a félszigeten semmit sem kell nélkülözni, ami a kényelmes életmódhoz szükséges. Vannak szántóföldjei, rétjei, szőlői, halászhelyei és bőségesen állatai, vadak úgy, mint szelídek... A félszigetnek a tóra tekintő nyugati oldalán erdők és cserjések sötétlenek... Aombok közt két mocsárnak vagy halastónak állandóan felbugyogó vize csillog, s ezeket legelők és vadászóhelyek veszik körül... Egyébként mindent veteményeznek és termelnek itt azért, hogy ha külső erőszak törne rájuk, magából a félsziget talajából el tudják látni magukat élelemmel. Végeredményben semmi sem hiányzik ennek a szigetnek, hogy szükség esetén önmagát, az apátságot úgy, mint a városlakókat el ne láthassa mindazzal, ami az élet fenntartásához szükséges.“ Tihanynak tehát már századokkal ezelőtt autarchiás gazdasági kultúrája volt. Annyira kihasználta az egykor bizonyára humuszosabb, jobban termő föld minden hasznosítható darabkáját, hogy elég oktalanul még az erdőket is majdhogy egészen ki nem irtották. Még a félsziget nagybecsű geológiai emlékeiből, a kialudt gejzirkutak köveiből is elhordták — úgyszólván — minden elmozdíthatót lakóházak, istállók, présházak építési anyagául. Amit az őslakosság meghagyott, annak javát elvitették a balatonparti műút kövezéséhez az útépítő mérnökök. Híres-neves visszhangját, „Tihany riadó leányát“ otromba villaépítéssel és meg gondolatlan fásítással elüldözték az apátság templomfalától. Ásatag kincsét, a „kecskeköröm“ nevű kagylósarkokat már-már végkép kibányászták a pontiisi homokrétegekből. A korai árpádkoriaknak mondott barlanglakásokat a szél eróziója évről évre tovább omlasztja.

Mindezeknek a geológiai és történeti emlékeknek és ritkaságoknak, illetőleg ezek elszomorítóan szegényes maradványainak megőrzése valóban sürgős feladat volna nemcsak a természetvédelem, hanem — ami Tihany népe érdekében még fontosabb — az idegenforgalom szempontjából is. Ha nemzeti park — a szó igazi, nemzetközi leg elfogadott értelmében — nem

lehet is a tihanyi félszigetből, miután evvel már jó pár száz esztendővel megkértünk, mert hiszen magának Kaán Rárolynak meghatározása szerint is „a nemzeti park területének minden gazdasági használat alól mentesnek kell maradnia, azt minden időkre változatlanul fenn kell tartani“: de a természeti és történeti emlékek még látható maradványait külön-külön bizony hatékony védelem alá kellene vonni s megoltalmazni a jövő magyar nemzedékek, meg az ide kiránduló idegen természetbarátok örömeire és okulására.

Több oldalról merült fel olyan javaslat, még Klebelsberg miniszter, Entz és Cholnoky professzorok tollából is, hogy a nemzeti park is megvalósítható volna, ha a tihanyi lakosságot, vagy legnagyobb részét eltávolítanák, és a kitelepítetteknek másutt, földreform során kisajátított birtokból, újabb terv szerint zsidó birtokból adnának kárpótlást. Ezt az elképzelést mi.— Tihany történetének és a mai lakosság felfogásának ismeretében — nem tartjuk megvalósításra ajánlatosnak. Nemcsak pénzügyi nehézségek állnak ennek útjában, mert a nemzeti park javára kisajátítandó területeket mégis csak a kincstárnak kellene más, értékesebb birtokrészekkel megváltani, hanem szociális és lelki momentumok is ellene szólnak. A tihanyi lakosság jórésze évszázadok óta lakja és műveli a félsziget földjét s halászta a Balaton vizét; ezt a tihanyi, balatoni népet más vidékre, idegen életviszonyok közé telepíteni csak akkor lehetne, ha az elvándorlást valóban kívánatosná tudnák tenni számára. Mert nyilvánvaló, hogy kényszertelepítésre, közigazgatási úton való kimozdításra, amilyenre a világháború elég sok elriasztó példát mutatott, gondolni sem szabad a szociális béke jövő Magyarországon.

A tihanyi nép — minden másértelmű leírással ellentétben — ma is boldogul a maga 900 éves falujában, s életszínvonalát a fejlődő kultúra, az élénkülő vendégforgalom csak emelni fogja. Meg kell cáfolnunk evvel kapcsolatban azt a többhelyt olvasott felfogást is, hogy a tihanyi ik régen jobban boldogultak, mert magából a halászatból megéltek. Olyan világ sohasem volt, hogy a tihanyiaknak főfoglalkozásuk lett volna a halászat. Az apátság férfinépeinek 1211-beli hiteles, névszerinti összeírásában Tihanyban mindössze két halász szerepel, pedig 74 ház népe van felsorolva. Az Orsz. Levéltárban e sorok írója számos tihanyi úrbéri összeírást nézett át és megállapította, hogy az „apátúrság“-nak a jobbágysági halászatából eredt jövedelme aránylag csekély volt, lévén a halászat csak időszakos foglalkozása a tihanyiaknak. A jobbágyok felszabadítása után is csak a nincstelenség, fiatalok és legfejebb a törpebirtokos gazdák szegődtek el a bérlőkhöz halászlegénynek, ezek sem egész évre, hanem inkább csak az őszi, téli hónapokra, a tömeges gardafogások idejére. Ezen a helyzeten a Balaton egységes halászati kezelése, a bérlő társaság sem tudott változtatni; tavaszi s főleg nyári hónapokban mindig növekvő nehézséget okoz a tihanyi háló számára halászokat találni. Csak amikor más, jövedelmezőbb munkája nincs, akkor áll és állt be a tihanyi „pógár“ a halászbokorba.

Nem a halászat, hanem a balatoni fürdőkultúra fejlődése és evvel kapcsolatban a vendégforgalom fellendülése biztosítja a tihanyi nép boldogulását. És ehhez jelentős mértékben hozzá fog járulni a félsziget természeti és történeti emlékeinek törvényes védelme is. Tihanyt az 6 festői, romantikus fekvése, vulkános színben ragyogó Balatonja s még hozzá egész különleges természeti és művelődéstörténeti emlékei hazánk egyik legvonzóbb üdülő- és kirándulóhelyévé avatják, hol az őstermelő lakosok éppúgy megtalálják boldogulásukat a vendégforgalom révén, mint a nyárilakók és kirándulók az ő jó ellátásukat s gondtalan üdülésüket a vendéglátás ABC-jére reánevelt lakosság gondoskodásából.

LUKÁCS KÁROLY